

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДВНЗ «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти
Кафедра психології управління

О. І. Бондарчук

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА:
СУТНІСТЬ ТА УМОВИ СТВОРЕННЯ

Спецкурс

для слухачів очно-дистанційної форми навчання
в системі післядипломної педагогічної освіти

Київ – 2018

Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища: сутність та умови створення / О. І. Бондарчук: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. – К., 2018. – 24 с.

Схвалено кафедрою психології управління Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти Університету менеджменту освіти НАПН (протокол № 9 від «29» листопада 2018 р.).

Схвалено вченою радою Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти Університету менеджменту освіти НАПН (протокол № 7 від «11» грудня 2018 р.).

Рецензенти:

Кокурн О. М., доктор психологічних наук, професор, заст. директора Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України;

Лушин П. В., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та практичної психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Навчально-методичну розробку присвячено висвітленню сутності та показників психологічно безпечного освітнього середовища, методів його дослідження та умов створення. Розробка містить навчально-тематичний план, програмний зміст, інформаційні матеріали для спецкурсу, а також завдання для самостійної роботи, питання для самоконтролю й список використаної та рекомендованої літератури.

Призначено керівним та педагогічним працівникам освітніх організацій, викладачам інститутів післядипломної педагогічної освіти, практичним психологам, а також усім, хто цікавиться проблемами створення психологічно безпечного освітнього середовища.

© Бондарчук О. І.

© УМО НАПН України, 2018

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Навчально-тематичний план.....	6
3. Зміст спецкурсу.....	6
4. Завдання для самостійної роботи.....	9
5. Питання для самоконтролю.....	10
6. Інформаційно-методичні матеріали для спецкурсу.....	10
7. Література.....	21

ВСТУП

Останнім часом доволі гостро постала проблема забезпечення психологічної безпеки для всіх учасників освітнього процесу, спричинена умовами нашого сьогодення і специфічними проблемами освітнього середовища.

Безпека розглядається в якості ключової психологічної характеристики світнього середовища (І. Баєва, В. Слободчиков та ін.), а психологічно безпечне освітнє середовище – як умова особистісного зростання суб'єктів освітнього процесу через їх взаємодію, вільну від проявів психологічного насилля; референтну значущість і причетність кожного суб'єкта до конструювання й підтримки психологічної комфортності освітнього середовища; людиноцентризм, гуманістичну спрямованість тощо. При цьому, як правило, основну увагу дослідників зосереджено на психологічній безпеці учнів, натомість, психологічну безпеку персоналу освітніх організацій досліджено значно менше.

Разом з тим, практика діяльності закладів освіти свідчить про існування істотних психологічних небезпек в освітньому середовищі, пов'язаних, зокрема, зі специфікою педагогічної праці, схильністю значної частини педагогів до емоційного вигорання та професійних деформацій особистості

Це зумовлює необхідність підготовки педагогічних працівників до створення психологічно безпечного освітнього середовища. Одним із кроків на шляху до вирішення даної проблеми є даний спецкурс.

Мета спецкурсу полягає у висвітленні сутності та умов створення психологічно безпечного освітнього середовища.

У результаті опанування змісту даного спецкурсу слухачі – персонал освітніх організації отримують *знання* щодо сутності, особливостей та умов створення психологічно безпечного освітнього середовища; *усвідомлять* власну причетність до створення психологічно безпечного освітнього

середовища; розвинути *вміння* моніторингу рівня психологічної безпеки освітнього середовища.

Спецкурс розрахований на 12 годин, 6 з яких реалізуються у формі елементів тренінгу на очному етапі навчання, а 6 – через самостійну роботу на дистанційному етапі. За потреби кількість годин може бути змінена.

Основу інформаційно-методичних матеріалів спецкурсу складають авторські розробки (результати емпіричних досліджень та викладацько-тренерської роботи).

Колектив авторів

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назви тем	Вид занять	Загальна кількість годин	У тому числі	
			ауд.	самост.
ЗМ1. Сутність і показники психологічно безпечного освітнього середовища	тем. дискусія	4	2	2
ЗМ2. Умови створення психологічно безпечного освітнього середовища	навч. тренінг	8	4	2
Усього:		12*	6*	6*

** – за потреби кількість годин може бути змінена*

ЗМІСТ СПЕЦКУРСУ

Тема 1. Сутність і показники психологічно безпечного освітнього середовища (*тематична дискусія*)

Мета: актуалізація знань щодо сутності й та показники психологічно безпечного освітнього середовища

Питання для обговорення

1. Освітнє середовище та його складові.
2. Психологічна безпека учасників освітнього процесу: сутність і показники.
3. Роль педагогічних працівників у створенні психологічно безпечного освітнього середовища.

Література : [1; 3; 6; 8; 11; 19; 22; 23].

Тема 2. Умови створення психологічно безпечного освітнього середовища (елементи тренінгу)

Мета тренінгу: розвиток умінь педагогічних працівників щодо діагностики, попередження та подолання психологічно небезпечних проявів в освітньому середовищі, застосування набутих знань та умінь у проблемних ситуаціях професійної діяльності.

Завдання тренінгу:

1. Оволодіння працівниками освітніх організацій знаннями про освітнє середовище та його психологічну безпеку.
2. Оволодіння методами діагностики рівня психологічної безпеки освітнього середовища.
3. Сприяння розвитку здатності педагогічних працівників до створення та моніторингу психологічної безпеки освітнього середовища.
4. Оволодіння працівниками освітніх організацій вмінням застосовувати набуті психологічні знання у практиці професійної діяльності.

Вступ до тренінгу

- *Мультимедійна презентація:* «Що ми сьогодні будемо робити?» (визначення мети і завдань тренінгу);
- *Групове обговорення теми:* «Як ми організуємо свою роботу?» (обговорення організаційних моментів – часу роботи, перерв, правил взаємодії учасників тощо).

Етап 1 (підготовчий). Актуалізація працівниками освітніх організацій знань про освітнє середовище та його психологічну безпеку.

- *Криголам:* «Мене звати ... Мої позитивні риси...».
- *Метод незавершених речень (з подальшим груповим обговоренням):* «Психологічна безпека освітнього середовища – це ...».
- *Актуалізація опорних знань з теми* (див. інформаційно-методичні матеріали).

Етап 2 (діагностичний). Визначення показників і рівнів психологічної безпеки освітнього середовища.

- *Психологічний практикум:* діагностика показників і рівнів психологічної безпеки освітнього середовища за допомогою: а) методики І. Баєвої [2] «Психологічна безпека освітнього середовища», у модифікації О. Бондарчук (текст методики наведено в інформаційно-методичних матеріалах); б) Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф, в адаптації С. Карасканової [5].

- *Психологічний практикум:* визначення індексу групової згуртованості Сішора, в алаптації О. Бондарчук (текст методики наведено в інформаційно-методичних матеріалах)*; Шкала «Індекс життєвої задоволеності» (автори – М. Невгартен та ін., в адаптації Н. Паніної [7])*.

Примітка. Методики, позначені *, залежно від ресурсів часу можуть виноситися (після відповідних консультацій) для самостійного опрацювання на дистанційному етапі навчання.

Етап 3 (праксеологічний). Розвиток здатності особистості до створення та моніторингу психологічної безпеки освітнього середовища.

- *Аналіз ситуацій:* аналізуються психологічно небезпечні ситуації (прояви булінгу та ін) з власного досвіду професійної діяльності персоналу освітніх організації та шляхи їх розв'язання ;

- *Міні-лекції:* «Психологічна безпека освітнього середовища: сутність, показники і умови створення».

- *Групова робота:* актуалізація установки на власну відповідальність за створення психологічної безпеки освітнього середовища (за допомогою вправ «Ситуації», «Промовець», «Ярмарка чеснот», «Метафора» та ін. (зразки – див. інформаційно-методичні матеріали).

- *Ділова гра «Булінг у закладі освіти та його попередження»;*

- *Проектна робота в малих групах:* створення проекту психологічно безпечного освітнього середовища в закладі з його наступною презентацією.

Етап 4 (акмеологічний). Закріплення і розвиток конструктивних особистісних новоутворень.

Здійснюється через виконання спеціальних завдань для самостійної роботи на дистанційному етапі навчання.

Заключна частина тренінгу

- *Рефлексивний аналіз: «Що дав мені тренінг?».*
- *Анкетне опитування: «Оцінка ефективності тренінгу».*
- *Побажання учасників один одному у вигляді «подарунків» власних позитивних рис особистості, що забезпечують можливість конструктивно діяти в різноманітних напружених умовах сьогодення.*

Література: [1; 3; 6; 8; 11-14; 18; 21].

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Проаналізувати приклади булінгу в освітній організації, свідками або учасником яких Ви були, та пригадати, яким чином ці ситуації розішилися або Ви сприяли їх вирішенню.

2. Проаналізувати власну поведінку і визначити стратегію, яку Ви частіше за все використовуєте в проблемних ситуаціях педагогічної взаємодії. Як на Ваш погляд, це позначається на психологічній безпеці учасників освітнього процесу? Чи можна оптимізувати Вашу стратегію, Якщо так, то яким чином?

3. Скласти проект створення психологічно безпечного освітнього середовища в закладі, в якому Ви працюєте.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке освітнє середовище?
2. Які складові освітнього середовища?
3. Дати характеристику психологічно безпечного освітнього середовища.

4. У чому полягають причини психологічно небезпечних проявів взаємодії учасників освітнього процесу (булінгу та ін.)?

5. Які існують методи вивчення психологічної безпеки освітнього середовища?

6. Які умови створення психологічно безпечного освітнього середовища?

7. Яким чином педагогічний (науково-педагогічний працівник) може сприяти створення психологічно безпечного освітнього середовища?

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ СПЕЦКУРСУ

БЛОК 1. ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВИЙ КОМПОНЕНТ

Освітнє середовище являє собою підсистему соціокультурного середовища як сукупність факторів, обставин, ситуацій, які склались історично як цілісність спеціально організованих умов розвитку особистості суб'єктів освітнього процесу К. Роджерс [12], В. Слободчиков [13], В. Ясвін [20] та ін.)

Складовими освітнього середовища (за Є. Клімовим [4]) є:

- соціально-контактна (особливості внутрішньої та зовнішньої взаємодії, структура колективів (наявність угруповань, зірок, ізольованих та ін.), рівень захищеності від різного роду домагань);
- інформаційна (прийняті норми й правила взаємодії учасників освітнього процесу, традиції, засоби наочного подання інформації);
- предметна (матеріальні та гігієнічні умови);
- соматична (здоров'я, самопочуття).

Вектори аналізу психологічної безпеки освітнього середовища:

1. *Свобода – залежність:*

- чиї інтереси є пріоритетними в даному освітньому середовищі (особистості чи групи);

- хто до кого підлаштовується у процесі педагогічної взаємодії (освітянин до учня чи учень до освітянина);
- яка форма освіти переважає в даному середовищі (індивідуальна чи групова).

2. Активність – пасивність:

- чи практикується в даному освітньому середовищі покарання;
- чи стимулюється прояв ініціативи учасників освітнього процесу;
- чи знаходять позитивний відгук у середовищі ті чи інші творчі прояви учасників освітнього процесу тощо

Основні ознаки психологічно безпечного освітнього середовища:

- *людиноцентризм, гуманістична спрямованість;*
- *взаємодія, вільна від проявів психологічного насилля;*
- *референтна значущість і причетність кожного суб'єкта освітнього процесу до конструювання й підтримки психологічної комфортності освітнього середовища тощо.*

За результатами дослідження Центру практичної психології Кременчуцького науково-методичного центру, лише кожен третій учень відчуває себе у школі затишно і комфортно, майже третина опитаних школярів (30,8%) на уроках часто переживають розчарування. Серед причин розчарувань учні називають такі: часте приниження з боку вчителя, упереджене ставлення педагога до дітей, небажання вчителя зрозуміти школяра, допомогти йому, байдужість педагогів до внутрішнього світу учнів, їх проблем і т.п. Результати дослідження засвідчили тісний зв'язок емоційного благополуччя учнів з їх активністю та успішністю у навчанні, з особистісною спрямованістю взаємодії вчителя з учнями, майстерністю вчителя, станом його професійного здоров'я. У той же час результати проведеного працівниками Центру опитування учителів засвідчили, що основна проблема, на думку, вчителів, полягає в тому, що діти не хочуть вчитися, є недисциплінованими, не поважають учителя, інколи й знущаються. З ними важко справитися, тому й «допомагає» суворий, інколи і

жорсткий тон спілкування, поводження. Труднощі у багатьох вчителів виникають і при взаємодії з батьками, які вбачають у діяльності школи, вчителя, класного керівника причину всіх бід, негараздів у навчальних досягненнях учня, рівні його вихованості та його особистих проблемах. Деякі з батьків негативно ставляться до школи, до її цінностей. Все відзначене вище має відношення до поняття «психологічне насилля в школі», що є антиподом психологічної безпеки [11, с. 4-5].

Психологічне насилля в педагогічній взаємодії може виражатися [6 та ін.]:

- в неприйнятті та критиці,
- публічних образах і приниженні гідності,
- звинуваченнях,
- погрозах, що виявляються в словесній формі, без фізичного насилля,
- ігноруванні, фізичній або соціальній ізоляції,
- пред'явленні надмірних вимог, примушуванні робити що-небудь проти бажання учасників освітнього процесу.

Прихованими формами психологічного насилля є:

- *маніпулювання* як такий вплив на особистість з боку іншої людини або групи людей, яке спонукає її діяти відповідно до прихованих цілей та інтересів маніпулятора. У маніпулювання два аспекти: одночасно експлуатуються як потреби людини в любові та увазі, так і всі її страхи;
- *авторитарність* як прагнення затвердити свою владу, авторитет, заснований на безперечному підпорядкуванні;
- *дидактогенія* як порушення педагогічного такту з боку вихователя (педагога, керівника тощо) що негативно позначається на діяльності і міжособистісних відносинах учасників освітнього процесу, зумовлює їх негативний психічний стан (пригнічений настрій, страх, фрустрація тощо).

Таблиця 1

Розподіл педагогічних працівників за рівнями психологічної захищеності в освітньому середовищі закладу освіти
(за результатами емпіричного дослідження автора [1])

Рівні психологічної захищеності	Кількість досліджуваних (у %)
повністю незахищений	1,8
незахищений	10,8
середній рівень захищеності	21,2
захищений	45,4
цілком захищений	20,8

За критерієм χ^2 виявлено особливості психологічної захищеності освітян залежно від:

- від *статі*: чоловіки почуваються більш психологічно захищеними ніж жінки ($p < 0,01$);
- *віку й стажу* професійної діяльності: із зростанням педагога почуваються менш захищеними ($p < 0,01$);
- *посади*: керівники почуваються більш психологічно захищеними ніж працівники ($p < 0,01$).

Умови створення психологічно безпечного освітнього середовища

- *моніторинг* психологічної безпеки освітнього середовища та учасників освітнього процесу;
- *психологічне консультування* керівників закладів освіти та педагогічних працівників щодо управління освітнім середовищем у контексті психологічної безпеки;
- *організація спеціального соціально-психологічного навчання* учасників освітнього процесу, що сприяє їх саморозвитку, у тому числі, як суб'єктів взаємодії в освітньому середовищі;

- *підготовка практичних психологів* системи освіти до психологічного супроводу взаємодії суб'єктів освітнього процесу та створення ними безпечного освітнього середовища.

БЛОК 2. ДІАГНОСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ

Методика І. Басвої «Психологічна безпека освітнього середовища», у модифікації О. Бондарчук

Інструкція: Виберіть і відзначте номер того з варіантів, який відповідає Вашій думці щодо освітнього середовища закладу освіти, в якому Ви працюєте.

1. Як Ви думаєте, чи вимагає робота у Вашому закладі освіти постійного вдосконалення професійної майстерності?

- а) так.
- б) мабуть, так.
- в) не можу сказати.
- г) мабуть, ні.
- д) ні.

2. Цифра «0» характеризує роботу, яка дуже не подобається; «9» – роботу, яка дуже подобається. Якою із цифр Ви б оцінили свою роботу?

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

3. Чи вважаєте Ви, що робота, яку Вам доводиться виконувати, допомагає розвитку Ваших здібностей?

- а) так.
- б) мабуть, так.
- в) не можу сказати.
- г) мабуть, ні.
- д) ні.

4. Який настрій викликає у Вас робота, яку Ви виконуєте?

- а) зазвичай поганий.

- б) найчастіше поганий.
- в) не впливає.
- г) найчастіше гарний.
- д) зазвичай гарний.

5. Оцініть перераховані нижче характеристики Вашого освітнього середовища, виходячи з алгоритму: *5 – дуже задоволений; 4 – задоволений; 3 – посередньо; 2 – невеликою мірою; 1 – зовсім незадоволений*

<i>Характеристики освітнього середовища</i>	<i>Бали</i>				
5.1.Стосунки з колегами	1	2	3	4	5
5.2.Стосунки зі слухачами	1	2	3	4	5
5.3.Емоційний комфорт	1	2	3	4	5
5.4. Можливість висловити свою точку зору	1	2	3	4	5
5.5.Поважне ставлення до себе	1	2	3	4	5
5.6. Збереження особистої гідності	1	2	3	4	5
5.7.Можливість звернутися за допомогою	1	2	3	4	5
5.8. Можливість проявляти ініціативу, активність	1	2	3	4	5
5.9.Урахування особистих проблем і труднощів	1	2	3	4	5
5.10.Увага до Ваших прохань і пропозицій	1	2	3	4	5

6. Чи вважаєте свою роботу в закладі освіти захоплюючою?

- а) так.
- б) мабуть, так.
- в) не можу сказати.
- г) мабуть, ні.
- д) ні.

7. Оцініть рівень власної захищеності в різних ситуаціях взаємодії в закладі освіти за п'ятибальною шкалою: *1 бал – повністю незахищений; 2 – незахищений; 3 – важко сказати; 4 – захищений; 5 балів – повністю захищений*

Наскільки захищеним Ви відчуваєте себе в закладі освіти?	<i>Бали</i>
--	-------------

<i>Від публічного приниження:</i>					
а) учнями / студентами;	1	2	3	4	5
б) колегами;	1	2	3	4	5
в) адміністрацією	1	2	3	4	5
<i>Від погроз</i>					
а) учнів / студентів	1	2	3	4	5
б) колег	1	2	3	4	5
в) адміністрації	1	2	3	4	5
<i>Від того, що змусять робити що-небудь проти Вашого бажання</i>					
а) учні / студенти	1	2	3	4	5
б) колеги	1	2	3	4	5
в) адміністрація	1	2	3	4	5
<i>Від ігнорування</i>					
а) учнями / студентами	1	2	3	4	5
б) колегами	1	2	3	4	5
в) адміністрацією	1	2	3	4	5
<i>Від недобррозичливого ставлення</i>					
а) учнів / студентів	1	2	3	4	5
б) колег	1	2	3	4	5
в) адміністрації	1	2	3	4	5

Ключ до опрацювання результатів

1 питання:

- а) – 5 балів,
- б) – 4 бали.
- в) – 3 бали.
- г) мабуть, ні – 2 бали.
- д) ні – 1 бал.

2 питання:

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 бал		2 бали		3 бали		4 бали		5 балів	

3 питання:

- а) – 5 балів,
- б) – 4 бали.
- в) – 3 бали.
- г) мабуть, ні – 2 бали.
- д) ні – 1 бал.

4 питання:

- а) – 1 бал,
- б) – 2 бали.
- в) – 3 бали.
- г) мабуть, ні – 4 бали.
- д) ні – 5 балів.

6 питання:

- а) – 5 балів,
- б) – 4 бали.
- в) – 3 бали.
- г) мабуть, ні – 2 бали.
- д) ні – 1 бал.

5 і 7 питання оцінюються в балах безпосередньо за оцінкою респондента

Обробка та інтерпретація результатів

Знайдіть суму всіх балів і оцініть рівень психологічної захищеності в освітньому середовищі за наступними показниками:

- До 35 балів – повністю незахищений
- 36-65 балів – незахищений
- 65-95 балів – середній рівень захищеності
- 96-125 – захищений
- 126-150 – цілком захищений

Індекс групової згуртованості Сішора, в адаптації О. Бондарчук

Інструкція: Виберіть і подзначте номер того з варіантів, який відповідає Вашій думці щодо взаємовідносин та інших характеристик закладу освіти, в якому Ви працюєте.

1. Як би ви оцінили свою приналежність до педагогічного колективу вашого закладу?

- а. Відчуваю себе його членом, частиною колективу (5).
- б. Беру участь в більшості видів діяльності (4).
- с. Беру участь в одних видах діяльності і не беру участі в інших (3).
- д. Не відчуваю, що є членом колективу (2).
- е. Живу та працюю окремо від нього (1).

- f. Не знаю, важко відповісти (1).
2. Перешли б ви в інший заклад освіти, якби трапилася така нагода (без зміни інших умов)?
- a. Так, дуже хотів би перейти (1).
 - b. Швидше перейшов би, ніж залишився (2).
 - c. Не бачу ніякої різниці (3).
 - d. Швидше за все залишився б у своїй групі (4).
 - e. Дуже хотів би залишитися в своїй групі (5).
 - f. Не знаю, важко сказати (1).
3. Якими є стосунки між членами вашого колективу?
- a. Краще, ніж в більшості педагогічних колективів (3).
 - b. Приблизно такі ж, як і в більшості колективів (2).
 - c. Гірше, ніж в більшості класів (1).
 - d. Не знаю, важко сказати (1).
4. Якими є ваші стосунки з керівництвом?
- a. . Краще, ніж в більшості колективів (3).
 - b. Приблизно такі ж, як і в більшості колективів (2).
 - c. Гірше, ніж в більшості колективів (1).
 - d. Не знаю. (1)
5. Яким є ставлення до роботи у вашому колективі?
- a. Краще, ніж в більшості колективів (3).
 - b. Приблизно такі ж, як і в більшості колективів (2).
 - c. Гірше, ніж в більшості колективів (1).
 - d. Не знаю (1).

Обробка та інтерпретація результатів

Рівні групової згуртованості

- 15,1 балів і вище – висока;
- 11,6 - 15 бали – вище за середню;
- 7- 11,5 – середня;
- 4 - 6,9 – нижче за середню;

- 4 і нижче – низька.

БЛОК 3. РОЗВИВАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ

Зразки розвивальних вправ для використання у тренінгу*

Вправа «Ситуації».

Учасникам пропонується описати прояви боулінгу в їх освітньому середовищі, або в іншому, про які вони чули, визначити можливі причини таких явищ та умови їх попередження.

Вправа «Промовець».

Вправа спрямована на закріплення установки на розвиток особистісної відповідальності за психологічну безпеку освітнього середовища. Учасники розбиваються на пари і їм пропонується переконати співрозмовника у необхідності його активізації для створення психологічно безпечного освітнього середовища.

Вправа «Ярмарок чеснот»

Учасники гри отримують аркуші з написами: «Продаю», «Покупаю». Ведучий пропонує написати на них ті риси, яких учасники хотіли б позбутися (аркуш «Продаю») чи набути (аркуш «Покупаю»). Після цього аркуші прикріплюються до учасників і починається ярмарок. Учасники обходять один одного поки не переглянуть усі пропозиції щодо «продажу» і «купівлі». Після цього відбувається обговорення: Що вдалося купити? Що – продати? Які якості частіше хотіли продати? Купити? Як ці якості можуть позначитися на попередженні психологічного насилля в школі?

У результаті гри учасники, окрім іншого мають дійти висновку про прийняття негативного зворотного зв'язку про власні негативні риси як ресурсу особистісного розвитку.

* зразки вправ є авторськими або являють собою авторські модифікації відомих тренінгових вправ (К. Фопель [18], Т. Яценко [21] та ін.)

Вправа «Метафора».

Учасникам дається завдання ідентифікувати себе з певним предметом, після чого відбувається обговорення змісту, наприклад, уявлення себе листком, що пливе по течії є, власне, метафоричним поданням власної пасивності. Інший варіант цієї вправи сприятиме розвитку децентрації, коли, ідентифікувавши себе з певним, заданим предметом, людина описує його «почуття», «бачення світу» з даної позиції тощо.

РЕКОМЕНДОВАНА ТА ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища закладів загальної середньої освіти та її вплив на мотивацію інноваційної діяльності вчителів / О. І. Бондарчук // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. / НАПН України, Ун-т менедж. освіти ; голов. ред. В. В. Олійник ; редкол. : О. Л. Ануфрієва [та ін.] – К. : АТОПОЛ ГРУП, 2017. – Вип. 4/5(33/34). – 132 с. – С. 17–28. – (Серія «Соціальні та поведінкові науки»).
2. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія / О. І. Бондарчук. – К. : Наук. світ, 2008. – 318 с.
3. Елисеева О. А. Субъективное благополучие подростков и психологическая безопасность образовательной среды / О. А. Елисеева // Электронный журнал «Психологическая наука и образование» / ISSN: 2074-5885. – 2011. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.psyedu.ru
4. Климов Е. А. Психология: воспитание, обучение: учеб. пособие для вузов / Е. А. Климов. – М. : Юнити - ДАНА, 2000. – 367 с.
5. Карасканова С. В. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф: процес та результати адаптації / С. В. Карасканова // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 1. – С. 1–9.
6. Ліщинська О. А. Профілактика психологічного насильства у сім'ї та освітньому середовищі: метод. рекомендації / О. А. Ліщинська; НАПН України, Інститут соціальної та політичної психології. – К. : Міленіум, 2010. – 68 с
7. Панина Н. В. Индекс жизненной удовлетворенности / Н. В. Панина. – М. : Феникс, 2001. – 215 с.
8. Панченко Т. Л. Психологічна безпека інклюзивного освітнього середовища / Т. Л. Панченко // Науковий часопис НПУ імені

М. П. Драгоманова. Сер. 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2014. - Вип. 28. – С. 327–332.

9. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности: учеб. пособие / под ред. Г. С. Никифорова, М. А. Дмитриевой, В. М. Снеткова. – СПб. : Речь, 2003. – С. 190–208.

10. Психодиагностика толерантности личности / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова, Т. Ю. Прокофьева, О. А. Кравцова– М. : Смысл, 2008. – 172 с.

11. Психологічні аспекти створення безпечного освітнього середовища: матеріали семінару практичних психологів ЗНЗ / Упор. : Л. В. Зюман. – Кременчук, 2012. – 64 с

12. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры // Новые ценности образования: культурные модели школ. – 1997. – №7. – С. 177–184.

13. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг ; пер с англ. – М. : Смысл, 2002. – 527 с.

14. Тренинги психологической безопасности в школе / И. А. Баева. – СПб. : Речь, 2002. – 251 с.

15. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К. : ІНК ОС, 2005. – 366 с.

16. Тополов Є. В. Професійна агресивність особистості. Монографія / Є. В Тополов. – К. : Слово, 2011. – 400 с.

17. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Институт психотерапии, 2005. – 490 с.

18. Фопель К. Эффективный воркшоп. Динамическое обучение / К. Фопель; пер. с нем. М. Поляковой. – М. : Генезис, 2003. – 361 с.

19. Щербакова Т. Н. К вопросу о структуре образовательной среды учебных учреждений / Т. Н.Щербакова // Молодой ученый. – 2012. – №5. – С. 545–548.

20. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

21. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції / Т. С. Яценко. – К. : Либідь, 1996. – 264 с.

22. International Handbook of Research on Environmental Education / Eds. : Robert B. Stevenson, Michael Brody, Justin Dillon, Arjen E. J. Wals. – London - New York : Routledge, 2014. – 592 p.

23. Hopkins D. School Improvement for Real // David Hopkins. – London - New York : Routledge, 2003. – 256 p. Racial/Ethnic Discrimination and Well-Being During Adolescence: A Meta-Analytic Review / A. D. Benner, A. E. Boyle, R. Polk, Y. –P. Cheng // American Psychologist. – 2018. – Vol. 73 (7). – P. 855–883. <http://dx.doi.org/10.1037/amp0000204>

24. Ryff C. D. Eudaimonic well-being and education: Probing the connections / C.D. Ryff // Well-being and higher education: A strategy for change and the realization of education's greater purposes; D. W. Harward (Ed.). – Washington, DC : Bringing Theory to Practice, 2016. – P. 37–48.

Навчально-методичне видання

Бондарчук Олена Іванівна, доктор психол. наук, професор

**ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА:
СУТНІСТЬ ТА УМОВИ СТВОРЕННЯ**

Спецкурс

для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної
педагогічної освіти

Комп'ютерна верстка *Я.Й. Васильченко*

Підписано до друку грудня 2018 р. Формат 60х84/16

Папір офсетний № 1. Гарнітура Таймс

Тираж Друк офсетний. Зам №

Університет менеджменту освіти НАПН України

04053, м. Київ, вул. Січових стрільців, 52-А.